

PRIPOMÍNAME SI

JOZEF GREGOR TAJOVSKÝ

* 18. októbra 1874 Tajov - † 20. mája 1940 Bratislava

150. výročie narodenia významného slovenského prozaika, dramatika, básnika, redaktora a učiteľa, predstaviteľa slovenského realizmu

Mgr. Darina Šípová

„Narodil som sa pred rokmi v dedinke učupenej pod Kremnickými horami, ktorá mi bola po celý život najkrajším a najmilším miestom na svete. Vravievali mi, že keď ma stará tetka od Krivých do krhly na jarku chytila, našej Rysuli boli tri týždne. Boli sme teda v jednom veku. Ostatne, kto za to môže, kedy sa narodil? Moja mama sa vraj narodila, keď jej mama mala zamiesené cesto na chlieb a pec už mala vykúrenú.“

Jozef Gregor Tajovský

V TIENI KOŠATÝCH STROMOV

Obec Tajov je z Banskej Bystrice naozaj čoby kameňom dohodil. Cesta sa skrúca popri obecnom úrade čelom obráteným k budove národnej školy. Na pravom brehu Králického potoka (kedysi hranicou medzi Tajovom a obcou Jabříková) leží učupený v tieni stromov domček akoby vystrihnutý z rozprávky. Biela omietka stien ostro kontrastuje s tmavým dreveným šindľom strechy. Malinké oblôčky ospalo spĺňajú do júlovej horúčavy. Starodávna kovová kľučka na dverách prekvapí. Neochotne povolí až na druhý silnejší pokus. Prvotný nádych vnútrajška potvrdí očakávané - typický puch dreva a dymu, prepojený s neodmysliteľným duchom starého dedinského domu, kde sa pred 150 rokmi budúci slávny spisovateľ narodil. Ako nám hovorí Mgr. Soňa Šváčová, PhD., vedúca Literárneho a hudobného múzea ŠVK v Banskej Bystrici, pod kuratelou ktorej Pamätný dom J. G. Tajovského patrí, starý otec Jozefa Gregora odkúpil budovu od baróna Radvanského len pár mesiacov pred jeho narodením. Neuveriteľné, stojí tu od roku 1799, teda úctyhodných 225 rokov. Na prvý pohľad utešený, ale aj na ňom sa už podpisuje neúprosný zub času. Vďaka úpravám múry s popraskanou omietkou ešte statočne odolávajú náporu cestnej premávky za oblokmi, miestnosti vzdorujú

neželanej vlhkosti a podobným neduhom. V duchu si prajeme, aby si to niečo všimol a podal pomocnú barličku...

V NÁRUČI STARÝCH RODIČOV

Expozícia v malebnej drevenici je venovaná histórii a významným osobnosťam Tajova s dôrazom na literárne kontexty Jozefa Gregora a jeho manželky

Hany Gregorovej. Výstava ponúka množstvo fotografií aj osobné predmety. Drevená palica, tabatierka, stolík, písací stroj... Fotografie neklamú - v mladosti veľký fešák so šviháckymi fúzikmi, cez vojnu utrápený, v starobe s klobúkom a bradou pripomínajúcou Hemingwaya. Vo vstupnom priestore sa spisovateľ podelil o miesto s ďalším slávnym rodákom z Tajova, vynálezcom, maliarom a kňazom Jozefom Murgašom. Vo vitrínach sú starostlivo uložené aj rezbárske práce Gregorovho brata

Eduarda, ktorý ich vytvoril jednou rukou (o pravú prišiel počas vojny). Jozef Gregor tu u starých rodičov prežil najkrajšie roky detstva. Spomienky na tieto šťastné časy neskôr uložil do poviedok **Žliebky**, **Prvé hodinky**, **Do kúpela**, **Do konca**... V nich s láskou spomína, ako šiel so starým otcom v hore odťať drevo na nový žliabok, keď sa ten starý zlomil pod ťarchou snehu. Ako mu na Radvanskom jarmoku kúpili prvé hodinky, ako sa raz do roka chodili kúpať do mesta, ako pestovali včely. Aj na to, ako starčekovci nemohli bez roboty vydržať ani chvíľu. Hold ich životu už ako dospelý vzdal slovami: „Pre nás žili, pre nás pracovali a strádali bez oddychu až do konca, i nechže je obom ľahká slovenská zem.“

DO ŠKOLY SÍCE NERÁD, ALE MUSEL

Bol najstarším dieťaťom v mnohopočetnej rodine. Mal sedem bratov a dve sestry. Otec František Alojz Gregor pracoval ako remeselník - obuvník, matka Anna Gregorová sa starala o domácnosť. Vyrastal v prostredí tajovských hút, v ktorých pracovali starí rodičia a neskôr aj otec. Ten presadzoval tvrdú výchovu. Bol prísny nielen na seba, ale aj na mladého Jozefa. To preto radšej trávil čas svojho detstva u starých rodičov, ku ktorým sa neskôr natrvalo presťahoval. „Do školy som nerád chodil, ale musel. I mať ma raz ubila, keď som vyhlásil, že nepôjdem do školy, ale na pílu - robiť.“, spomína vo vlastnom životopise uverejnenom v roku 1931 v Slovenskom literárnom almanachu. „Kamaráti mali už fajky, zarobili, v karty sa mohli zahráť a ja - drv maďarskú mluvnicu, daj sa učiteľom šticovať a zbieraj špačky popod panské okná a na tanec nechod', lebo nemáš za čo dať milému dievčatku zahráť.“ Ľudovú školu vychodil v Tajove, meštianku v Banskej Bystrici. No aj známky na koncoročných vysvedčeniach boli, ako sme sa v rodnom dome presvedčili, a povedzme to pekne, pestrofarebné... Napriek tomu sa ďalších päť rokov vzdelával v učiteľskom ústave v Kláštore pod Znievom, neskôr na Obchodnej akadémii v Prahe. Ako dospelý trpkó skonštatoval: „Ak ma však v živote neskôr niečo mrzelo, tak len to, že som sa viac a lepšie neučil.“

INÝ NEŽ OSTATNÍ

Celkom na začiatku pracovného života pôsobil ako učiteľ. V Banskej Bystrici, vo vzdialených i blízkyh dedinách: v Hornej Lehote, Kolároviaciach, Dohňanoch, Lopeji, Pohorelej či v Podlaviciach... Asi tak trocha rebel, keďže množstvo učiteľských miest vystriedal preto, že sa pre národné presvedčenie nezhodol s vrchnosťou, štátnou alebo cirkevnou. Tvrdý dôraz kládol najmä na výučbu v rodnom slovenskom jazyku. V snahe čeliť odnárodňovaniu stratil ako učiteľ perspektívu a stal sa nepohodlným. V pamätnej knihe obce Kolárovice, kde učil, je tento záznam: „Gregor bol celkom inakším učiteľom než ostatní učitelia pred ním i po ňom. V roku 1886 Ministerstvo kultu a výučby zakázalo užívať slovenské učebnice a nútilo učiteľov, aby vyučovali výhradne len maďarsky. No Gregor, ktorý učil tretí až šiesty ročník, práve naopak, snažil sa vyučovať len a len po slovensky. Učil deti takým slovenským piesňam a básničkám, ktorými budil v nich lásku k slovenčine a povedomiu slovenskému. Nikdy netrestal palicou ako ostatní učitelia. Len pre slovenské piesne musel odísť. Oplakávali ho žiaci viac ako takého učiteľa, čo by bol býval v Kolároviaciach viac rokov, lebo zaobchádzanie Gregora s deťmi bolo veľmi ľudské.“

V ZDRÔTOVANEJ UČITELSKEJ KOŠELI

Znechutený zanechal učiteľské povolanie a svoje nádeje vložil do štúdia na obchodnej akadémii. „Odišiel som do Prahy, aby som sa zbavil postavenia, ktoré mi väzovalo ruky, chcel som byť slobodnejším. Zhodil som učiteľskú zdrôtovanú košelu, aby som voľnejšie dýchal.“ Ale v Prahe opäť ochutnal trpkú pachuť biedy. „Ráno namiesto raňajok som si pomyslel, že budem obedovať a večer hladný som líhal s vedomím, že dnes som už jedol.“ Počas štúdií sa stal členom spolku Detvan, zblížil sa s hlasistami, ktorých viedol Milan Rastislav Štefánik, ako aj s českými realistami. Po skončení štúdia sa zamestnal ako pokladník v trnavskej ľudovej banke. Vo voľnom čase sa venoval šíreniu osvety, podporoval slovenské ochotnícke divadlo. Riaditeľ banky však nemal pre jeho divadelné záľuby pochopenie, jeho cesta preto smerovala do banky v Martine. Práca v tejto inštitúcii predstavovala jednotvárnosť: vklady, výbery, výkazy, súhlasy, nekonečná práca s číslami vyžadujúca trpezlivosť a sústredenie. O svojich bankových skúsenostiach napísal: „Robota veľká, chova tenká, deň dlhý, plat malý, a ešte aj hodinky idú pomaly.“ V tých nespokojných rokoch sa stal spolupracovníkom redakcie Ľudových novín. Za článok proti maďarizácii sa dokonca ocitol s peňažnou pokutou a trestom vo väznici.

ŠŤASTIE V NADLAKU?

Keď sa v roku 1904 uvoľnilo miesto v Nadlackej ľudovej banke (Rumunsko), nezaváhal. Okrem nádejí si sem z Martina priviedol životnú lásku Hanu Lilgovú (v literárnom svete známu ako Hana Gregorová), s ktorou sa o tri roky oženil. Práca v banke ho však naďalej vyčerpávala. V Nadlaku vydržal šesť rokov, potom náhle aj s manželkou odišli. Pod rozhodnutie sa opäť podpísali „účtovnícke trampoty“ a silnejúca maďarizácia na Dolnej zemi. Ale Jozef ani potom nenašiel pokoj. V novozałożenej filiálke banky v Prešove akoby vpadol

do osieho hniezda. Opäť narazil na tvrdý odpor miestnych maďarónov, ktorí nevyberanými spôsobmi bojkotovali slovenskú banku. Ťažkosti, ktoré musel Tajovský prekonávať, sa dnes zdajú až neuveriteľné. Trpké skúsenosti z Prešova uložil na papier v črte **Ťažký boj**. V nej charakterizoval mentalitu tamojších Slovákov, zážitky z rozširovania novín, náučných publikácií a osvety vôbec. Ako bankový úradník si osvojil rôzne podoby vkladateľskej a pôžičkovej agendy, z ktorej čerpal aj pri písaní poviedok. Po dvoch rokoch sa opäť dostal na index nepohodlných a napokon opustil aj toto miesto.

LÉGIE TRPKÝCH SPOMIENOK

Pre svoje národné cítenie vstúpil v Martine do Slovenskej národnej strany, stal sa jej tajomníkom a vypracoval program. Ale to už po sarajevskom atentáte na následníka trónu vypukla prvá svetová vojna a činnosť strany sa zastavila. V júni 1915 priniesol poštár pre Jozefa povolávací rozkaz, ktorým bol odvelený na východný front. S vedomím nezmyselnosti zabíjania spoločne s Jankom Jesenským už koncom roka pri obci Dobropole prebehli do ruského zajatia. Rok nato vstúpil do československých légii. Po vojne sa s manželkou a dcérou presťahovali do Bratislavy. Stal sa členom predstavenstva filiálky českej banky na Slovensku, pracoval aj v štátnej správe na ministerstve ako náčelník referátu česko-slovenských légii. Zachované dokumenty z tohto obdobia okrem iného prezrádzajú, že bol prísne zásadový a vždy rezolútne odmietal prijatie aj najmenšieho daru, všimného alebo úplatku za vykonanú službu či pomoc. V roku 1925 odišiel do dôchodku a venoval sa iba literatúre.

CHUDOBNÍ SÚ TAJNÍ BOHÁČI

Slovenská literárna kultúra dostala v Jozefovi Gregorovi Tajovskom skutočný poklad. Realistický spisovateľ, s ktorým sa život nemaznal, vstúpil do literárneho sveta cestičkou k obyčajnému človeku. S veľkou pozornosťou a pokorou si všimal jeho neľahký život, odkrýval myslenie, mravné hodnoty a následne často aj neuvážené konanie. Pozoroval životy sluhov, učňov, sirôt. Otvorene písal o živote okolo seba, o biede, vystáhovalectve, majetkovom úpadku, úžere, dlžobách, dražbách. O všetkých krivdách, neprávostiach a ne-duhoch, ktoré náš ľud prenasledovali. A tých bied nebolo málo. Pridružilo sa opilstvo, honba za majetkom, popanšťovanie, pasivita, národná ľahostajnosť. Napriek tomu Tajovský dával jasne najavo, že podľa neho sú chudobní ľudia mravnejší ako bohatí. Sú podľa neho „tajnými boháčmi“, pretože sú naplnení bohatstvom ľudského citu. Tí, ktorí sa vedia obetovať pre dobro iných. Tak načrtime do tejto studnice, aby sme pochopili.

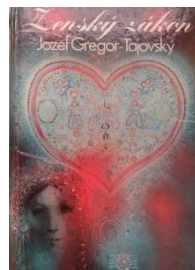
ČÍTANIE LAHUČKÉ AKO PIERKO

Jozef Gregor Tajovský sa zaradil medzi mojich obľúbených autorov už počas školských čias povinnej literatúry. Spomínam si, že čítanie jeho poviedok bolo ľahučké ako pierko, lebo výrazovými prostriedkami citlivého a vnímateľného autora umocňovalo umelecký zážitok a predstavivosť. Tematicky pestrá próza žánrovo zodpovedá Tajovského literárnemu vzoru Antonovi Pavlovičovi Čechovovi. Spočiatku písal iba poviedky a novely, ktoré nazýval

besednicami či rozprávkami. Neskôr sa prejavil aj ako dramatik a stal sa zakladateľom slovenskej realistickej drámy. Vytvoril nezabudnuteľné postavy z prostredia obvyčajného človeka, ktorý zvädza svoj každodenný boj o prežitie. Malebné sú nielen jeho poviedky. Prozaický debut v roku 1893 prinieslo dielo **Na mylných cestách**, neskôr pribudlo **Čarodejné drevo**, **Starého otca rozpomienky** či **Rozprávky pre ľud**. V roku 1897 uzreli svetlo sveta prózy **Ferko**, **Rozpomienka**, **Omrviniky**, **Z dediny**, **Jastraby**, **Rozprávky**, **Úžerník a iné články**, **Mládenci**, **Maco Mlieč**, **Apoliena**. Smutnejší podtón priniesli diela **Mamka Pôstková**, **Horký chlieb**, **Na chlieb**, **Mišo**, **Umrel Tomášik**, **Spod kosy**, **Tŕpky** a iné. Pozorný čitateľ vycíti, že autor načrel do vlastných skúseností. Pomohol chudobnému mužovi, ktorý v banke predložil nekrytú „chlebovú zmenku“ a žiadal tridsať korún na živobytie. Vďaka slzám na tvári úver na chlieb napokon dostal netušiac, že pokladník mu zmenku vyplatil zo svojej peňaženky. Spomienky na vojnu vložil do prózy **Rozprávky z Ruska**, **Na vojne**, **Na front**, **Rozprávky o československých légiách v Rusku** a pod.

BALZAM NA DUŠU

Azda každý, kto pozná dielo tohto velikána, mi dá za pravdu, že skutočné majstrovstvo dokázal v divadelných hrách a drámach. Spomeňme hry **Anička**, **Sľuby**, **Jej budúci**, **Námluvy**, **Nový život**, **Medveď**, **Matka**, **Statky-zmätky**, **Tragik z prinútenia**, **Smrť Ďurka Langsfelda**, **Blúznivci**, **Hrdina** a iné. Pre mňa nezabudnuteľná je divadelná hra napísaná v roku 1900 pod názvom **Ženský zákon**. Jej televízna inscenácia z roku 1967 v podaní Bety Poničanovej, Hany Meličkovej, Emílie Vášáryovej, Gustáva Valacha, Jozefa Adamoviča, Márie Markovičovej, Antona Mrvečku, či Dory Kalinovej sa zaradila k skvostom klasickej divadelnej tvorby. V čase písania hry mal Tajovský iba 26 rokov, ale už v mladom veku mal zrelé názory v otázkach životných hodnôt. Zamýšľal sa nad tým, aké nešťastie postihne ľudí, keď prepadnú túžbe po majetku, sebeckosti, tvrdohlavosti, intrigám. Autor neduhy nazval ženským zákonom, ktorý sa snažil prelomiť životnou múdrosťou, dôverou a nadhľadom. Nádherne rozohrané dialógy (ktoré viem takmer naspamäť) sú popretkávané bohatou studnicou nárečových slov. Skvelá adaptácia divadelnej hry je vďaka hereckým výkonom okorenená aj štipkou divadelného zveličovania, prostého dedinského humoru a šarmu. Jednoducho povedané v dnešných časoch pochybných produkcií plných bezduchej strelby a násillia akéhokoľvek druhu je to niečo ako balzam na dušu.

MACO MLIEČ, APOLIENA A TÍ DRUHÍ

Nejedna z vykreslených postáv a jej osudy chytia aj dnešného čitateľa za srdce. V sociálne ladennej poviedke **Maco Mlieč** autor síce umne ponechal postavám ich tajomstvo, ale posolstvo diela je zrejmé. Maco Mlieč nemá žiadnu rodinu a pretĺka sa životom ako sirota. Keď dovŕši 18 rokov, dostane sa do služby k bohatému richtárovi. Slúži u neho celý život za jedlo a strechu nad

hlavou. Pasie kravy, pomáha pri prácach na poli, okolo domu. Peniaze od richtára nikdy nedostane. Na svoju prácu však nedá dopustiť a je na ňu hrdý. Obrovský paradox prichádza v závere poviedky, keď sa pred smrťou pýta gazdu, čo mu je dlžný... Poviedka **Apoliena** nás pozýva do príbehu o nepočujúcom dievčatku, ktoré bojuje s ťažkým osudom. Všetci ho odsudzujú, až kým nezistia, že o sluch prišlo vinou otca alkoholika a jeho tvrdých pästí. Dielo **Mamka Pôstková** nazvali literárni vedci „ódou na ušľachtilý život“. Čestná pracovitá ženička prežíva ťažký život s mužom a synom pijanmi. Neveľkú pôžičku na kúpu kravy statočne spláca po halieroch. Keď príde do banky, ubezpečuje úradníka, že čo ako ťažko, aby sa len nebáli, kým žije, nebude za ňu nikto platiť, ani banka škodovať. Len aby jej dal pánboh dožiť, aby túto ťarchu zhodila z hlavy, aj umierať sa jej bude ľahšie... Nepoznáme krajší príbeh o vzťahu bankového úradníka ku klientke, ktorej nikdy nenašiel odvalu priznať sa, že jej trojkorunovú dlžobu dávno zaplatil.

KÁRAJÚCI, ALE VŽDY LÁSKAVÝ

... a pritom Jozef Gregor Tajovský sám nikdy nezbohatol. Nezištne pomáhal „mamkám Pôstkovým“, s rodinou žil skromne, ba neraz zápasil s finančnými ťažkosťami. Často investoval do vydania svojich kníh a jeho život sprevádzali dlhy. Spoločne s manželkou podporovali chudobných začínajúcich autorov. V jednom zo svojich posledných listov v apríli 1940 napísal príbuzným do Prešova: „Aj by som k vám prišiel, ale nemám na cestu...“ Venoval sa aj politickej a kultúrnej publicistike. Napísal publikácie **Malý kultúrny zemepis Slovenska** a **Malý kultúrny zemepis východného Slovenska**. Vzácné sú aj jeho preklady z ruštiny diel Čechova a Tolstého. Je priam pozoruhodné, ako majstrovsky dokázal zachytiť realitu pravdivo a kriticky a zároveň so zmyslom pre humorné situácie. Bol tvorcom úsmevných postojov, autorom krátkych i väčších próz o mravno-spoločenských konfliktoch, dramatikom našich národných dejín. Spisovateľom kárajúcim, no vždy láskavým v slovách varovných.

Svet, ktorý vo svojom diele predstavil, patrí minulosti. No jeho dielo patrí prítomnosti, pretože v ňom vyslovil krutú pravdu podloženú hlbokým sociálnym cítením a láskou k človeku. Meno Jozefa Gregora Tajovského dnes nesú viaceré významné inštitúcie na Slovensku – divadlo, gymnázium, základné školy, či školské stredisko v rumunskom Nadlaku. Pamiatku a výročie narodenia nám okrem iných podujatí pripomenie pripravovaná poštová známka z emisného radu Osobnosti. On sám lásku k rodnému kraju a rodisku nosil v srdci celý život. Zomrel vo veku 66 rokov. Pochovali ho na tajovskom cintoríne, ako si to na sklonku života prial.

Použité zdroje

- [1] Jozef Gregor Tajovský. In *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco: Wikimedia Foundation, akt. 2. máj 2024 [cit. 2024-07-08]. Dostupné na: https://sk.wikipedia.org/wiki/Jozef_Gregor_Tajovsk%C3%BD
- [2] ŠEBO, Jozef, zost. *Drobné čriepky z bohatého života Jozefa Gregora Tajovského*. Banská Bystrica: Štátna vedecká knižnica - Literárne a hudobné múzeum, 2019. 16 s. ISBN 978-80-89388-93-6.
- [3] Jozef Gregor Tajovský: spisovateľ. In *Zones.sk - Najväčší študentský portál* [online]. 2008-2024 [cit. 2024-07-08]. Dostupné na: <https://www.zones.sk/studentske-prace/literatura/7815-jozef-gregor-tajovsky-spisovatel/>